

TERITORIJ IN UPRAVA MESTA CELJA OD DAVNIH DNI DO DANES

JANKO OROZEN

V celjski zgodovini razlikujemo pet faz: prazgodovinsko in rimsko Celejo, srednjeveško, novoveško avstrijsko, slovensko narodno in slovensko socialistično Celje.

Te faze se razlikujejo med seboj po nosilnih zgodovinskega dogajanja, po gospodarsko-socialni podlagi in po prevladujočih idejah.

O prazgodovinskem Celju ne vemo dosti več kot to, da je obstajalo. Kvečjemu lahko domnevamo, da je bilo središče majhne keltske plemenske kneževine, vsaj najdeni keltski novci z okrajšanimi knežjimi imeni dopuščajo to misel. Jasneje odseva iz zgodovinske teme rimska Celeja. Ta je imela podobo glavnega mesta države, večnega Rima. Izza cesarja Klavdija je bila municipij in se je imenovala Claudia Celeia. Rim je imel svoja dva konzula, svoj senat, svoje edile, svoje kvestorje. Celeja kot municipij je imela svoja dva duovira (župana-konzula), svoj ordo (občinski svet-senat), svoje edile (policijske uradnike), svoje kvestorje (blagajnike). V Petrovčah in v Šempetru so našli nagrobnik z imenom celjskega duovira, v Trbovljah nagrobnik z imenom celjskega edila in kvestorja. Oblast rimskega senata in mestnih oblastnikov se je raztezala nad vso državo, oblast celjskega municipija se je širila na področje, ki je močno presegalo pravi mestni teritorij: segalo je od Savinjskih Alp do Posotlja, od pohorskega slemena do Save in še preko nje.

Čeprav rimska Celeja ni popolnoma izginila s površja, se vendar srednjeveško Celje pojavi šele leta 1331 kot trg. Bilo je pod fevdalno oblastjo Celjskih grofov. Da so grofje dali trgu neko samoupravo, sledi iz poročila srednjeveške Celjske kronike, ki pravi, da je grof Herman III. izročil Veroniko Deseniško v sodbo trškemu sodišču. Ta samouprava je pa morala biti kaj nepopolna, kajti grof je brez premisleka ovrigel oprostilno sodbo. Sicer je pa bil sam sodnik tedaj še brez tega njegov zastopnik, tržane so predstavljali samo njegovi prisedniki. Glede trškega teritorija nimamo nikakih poročil; gotovo se je ujemalo s področjem zaokrožene trške zemljiške posesti.

To je bila priprava; Celje je postalo mesto šele 11. aprila 1451. Ustanovno listino je izdal grof Friderik III. V ustanovni listini je v glavnih potezah označena meja mest-

nega teritorija. Izhodišče ji je most preko Ložnice na Ljubljanski cesti. Od tod poteka meja tostran znanega »živalskega vrta« in gozda, ki se širi proti Ostrožnemu in se močno približa cerkvi sv. Duha, nato se požene proti severu do trnoveljske gmajne, kjer so bile tedaj vislice, potem se ob Hudinji usmeri proti jugu in se pod njenim izlivom v Voglajno obrne proti vzhodu, ko pride do kamna, ki je označeval teharsko mejo, se za hribom, kjer je pozneje nastala cerkev sv. Jožefa, usmeri proti jugu, poteka ob Savinji, jo prekorači pri Devinem skoku, se vzpne preko vinogradov na Lisce, nato se spusti k reki, jo prekorači in se sklene pri začetnem mostu.

Meja torej nikakor ni bila zaokrožena, temveč je na zahodu, severu in jugu z nekako konico molela v okolico.

Taka je ostala meja do leta 1751. Tedaj je grof Gaissruck kupil od Marije Terezije celjsko gosposčino in deželno sodnijo ter je pri pogajanjih pristal na to, da se je na severni strani teritorij mestne občine znatno povečal. Poslej je segal do Dobrave, Lahovne in Prekorja. Dogovorili so se pa, da izločijo iz vsakršne mestne jurisdikcije v tem okolišju ležeča zemljišča gosposčine ter vse, kar si gosposčina ali podložniki pridobe »titulo quocumque« (pod katerim koli naslovom). Tako je ostalo do leta 1850.

Medtem so za Marije Terezije (leta 1771) uvedli tako imenovane popisne ali konskripcijske občine. Državi so bile potrebne zaradi kontrole nad vojnimi obvezniki. Mestne hiše so dobile enotne številke. Tako je v Celju ostalo do leta 1889, ko so šele uvedli številke po ulicah. Mesto je bilo pač majhno, saj se do konca habsburške dobe ni dvignilo preko 8.000 prebivalcev. Vsa naseља, ki so bila zunaj ožjega mestnega ozemlja, so dobila svoje posebne številke.

Za cesarja Jožefa III. so ustanovili davčne občine, ki so večinoma združevale po nekoliko števnih občin. Ob nastanku katastrskih map leta 1825 so davčne občine postale tudi katastrske. Na področju celjske mestne občine je bilo sedem davčnih ali katastrskih občin. Davčna ali katastrska občina Celje-mesto je obsegala poleg obzidanega dela še okolico cerkve sv. Duha in Dolgo polje na severni strani in ožji pas, segajoč preko Lave do Ložnice; na tem ozemlju so imeli meščani večji del svojih zeljnikov, njiv, travnikov in pašnikov. Ostale davčne

ali katastrske občine Zagrad, Spodnja Hudinja, Medlog, Ostrožno, Breg in Košnica so bile povsem nemestnega značaja, vendar je bilo v njih precej meščanske posesti, največ pašnikov in vinogradov.

Važna sprememba je nastala tudi leta 1782, ko je vlada cesarja Jožefa organizirala davčne (vojaške) okraje, naslonjene na nekatere večje gosposčine. Za gosposčino je veljala tudi celjska mestna oblast (magistrat), saj je prav tako nastopala kot zemljiška gosposka. Kot okrajnemu davčnemu oblastvu so ji podredili še nekatere tuje davčne občine: Kresnike, Bukovžlak in Teharje.

V prvih stoletjih vsega tega razdobja, ki se le polagoma otresa značilnosti srednjega veka, so bili na čelu mestne uprave sodniki (župani) z občinskim svetom. Dve temeljni listini (Ulrikova in cesarja Friderika III.) govorita o županu in sodniku, vendar moramo oba izraza smatrati kot sinonima, ker se v praksi javlja le eden (navadno sodnik). Razlikovanje sega v starejšo preteklost, ko je sodnik zastopnik mestnega gospoda, župan pa meščanov, toda Celje je dobilo mestne pravice šele, ko sta se oba oblastnika večinoma že združila v enega, ta pa je bil zastopnik meščanov.

Občinske svetovalce so volili vsi meščani ob koncu ali v začetku leta za dobo enega leta; konec XVIII. in v XVIII. stoletju vsaj se je občinski svet delil v dvanajst asesorjev (prisednikov) in v šestorico (širši in ožji svet).

Občinski svet je iz svoje srede volil sodnika. Izvoljeni izvolitve ni mogel odkloniti, če se občinski svet z obrazložitvijo ni strinjal. Vendar ga je morala vlada potrditi. Izvolitev so navadno obhajali s pojedino, ki so jo priredili na mestne stroške.

Po osnovnih listinah je pripadalo mestnemu svetu krvno sodstvo. Smrtno kazen je izvrševal mestni krvnik. Zelo pogosto je mestni svet razpravljal o žalitvah časti, o tepežih, premoženjskih pravih in zapuščinskih zadevah. Važna je bila skrb za siromake, mestna zemljišča, obrt, obzidje in tako dalje.

Ker še ni bilo organiziranega magistrata, so mestni svetniki sami vršili raznovrstna dela, ki so jih pozneje opravljali magistratni uradniki. Značaj uradnika je imel samo tajnik, ki je že izza XV. stoletja često imel pomočnika. V mestni službi so bili čuvarji mestnih vrat, sodni sluga, nočni in požarni čuvaji in vojaki-najemniki.

Za Marije Terezije in Jožefa II. so se izvršile znatne spremembe v občinski

upravi. Z ustanovitvijo okrožnih uradov za Marije Terezije se je okrepilo državno nadzorstvo nad občinsko upravo. Za občinskega tajnika (sindika) so predpisali posebno izobrazbo. Mesto je izgubilo krvno sodstvo (za Jožefa II.) in novi predpisi (1782) so zahtevali župana (kakor se je tedaj jel imenovati prejšnji sodnik) in občinske svetnike, ki so se bavili s civilnim in kazenskim sodstvom, posebne študije ter določali, da se lahko nameščajo samo z odobritvijo apelacijskega sodišča, pred katerim so tudi opravljali izpit; izvolitev je pri svetovalcih veljala dosmrtno, pri županu pa za štiri leta.

Leta 1815 so izšli o organizaciji mestne uprave (ki se zdaj že redno označuje kot magistrat) novi, še bolj določni predpisi. Župan in dva svetovalca so morali biti izprašani. Svetovalca sta bila županova namestnika in eden izmed njiju je bil pri sejah mestnega sveta vedno sodni referent; sodili so po državljskem zakonu iz leta 1811. Urad sam je pa vodil tajnik s pomožnimi pisarniški močmi, ki so deloma tudi morale biti strokovno usposobljene.

Svoje dohodke je imelo mesto deloma od zemljišč, v večji meri pa iz raznovrstnih davkov, ki so se vsi pobirali neposredno, ne pa kot doklada na deželnoknežje davke, ki jih je mestni svet tudi sam pobiral.

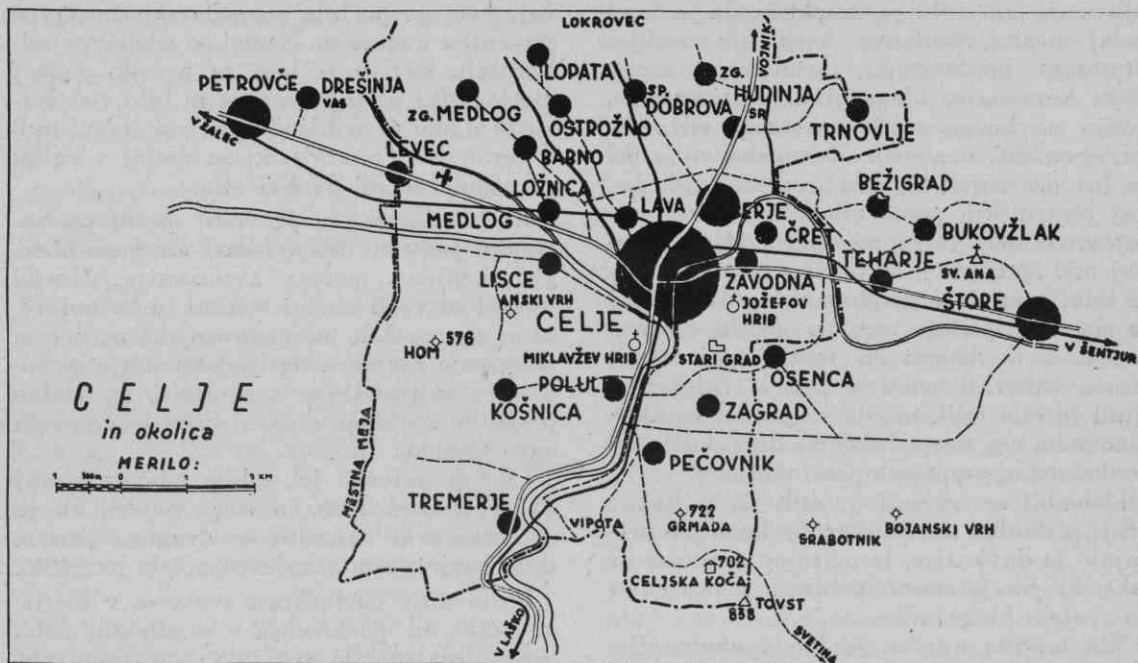
S preobrazbami izza konca XVIII. stoletja je mestna uprava prehajala v novo, bolj moderno fazo.

Odločilnega pomena je bila revolucija leta 1848. Splošni občinski zakon je leta 1849 uvedel velike spremembe. Celjska občina se je razdelila v dve občini, v mestno in okoliško. Splošni občinski zakon je sprejel načelo, da smejo nove občine obsegati samo posamezne davčne ali katastrske občine, lahko pa združujejo tudi več davčnih ali katastrskih občin, toda te morajo v novi zvezi ostati cele. Občina Celje-mesto je dobila samo mestno katastrsko občino. To je bila nekoliko čudna tvorba. Na mesto, ki ni imelo več obzidja, se je na severu in zahodu naslanjalo ozemlje nemestnega značaja, ki je kot širok poganjek segalo proti zahodu. Na severni strani je začelo nastajati Graško, na zahodu Ljubljansko in na južni, v ozkem pasu ob Savinji, Vodno predmestje. Občina Celje-okolica (izprva imenovana Breg) je dobila vse ostale, poprej celjske katastrske občine: Zagrad, Spodnjo Hudinjo, Medlog, Ostrožno, Lisce in Breg ter Košnico. Razen na zahodu, kjer je bila petrovška občina, je okoliška občina docela

oklepala mestno. Samo preko mosta je bilo treba iti, pa si bil že v okoliški občini.

Leta 1894 so mestni očetje dosegli, da je deželni zbor priključil mestni občini park onstran Savinje (v katastrski občini Lisce), a leta 1898 so pridobili tudi zemljišče v Zavodni, kjer so zgradili novo mestno klavnico. Pač pa je okoliška občina leta 1906 dobila Lopato, ki je spadala dotlej pod Veliko Pirešico in je že tako bila pod celjsko župnijo; priključili so jo Medlogu.

sebne statute, ako jih še nimajo. Celjani, meščani in občinski možje, so takoj začeli skrbeti za to, da svojemu mestu pridobe take statute. V januarju 1867 je deželni zbor sprejel zakon, s katerim je priznal Celju poseben statut in mu dal nov volilni red. S tem je mesto postalo avtonomno, neodvisno od okrajnega glavarstva, ki je v tem letu zamenjalo prejšnji okraj. Kakor vsaka občina je imelo tudi mesto lastno in preneseno področje dela. Glede lastnega

Leta 1849 je mestni magistrat nehal biti okrajno oblastvo. To se je zgodilo, ker so tedaj ustanovili okrajno glavarstvo, ki so ga kmalu zamenjali z okrajem.

Mestna občina je imela v novi fazi značaj navadne občine. Meščani so na osnovi kurialnega sistema volili 18 odbornikov in 9 namestnikov. Odborniki so iz svoje srede volili župana. Magistrat je imel še malo nameščencev: tajnika, nekaj pisarniških pomočnikov, služiteljev in stražnikov. Dohodki so izvirali deloma iz doklad na državne davke in deloma iz užitnine, mitnine in taks, ki jih je mesto pobiralo neposredno.

Okoliška občina je imela župana, svetovalec, odbornike in namestnike, tajnika, pozneje tudi kakega pomočnika, služitelja in redarja. Dohodki so bili podobnega značaja kot pri mestu.

Leta 1862 je izšel državni zakon, ki je določal, da dobijo deželna glavna in druga važna mesta ter pomembna zdravilišča po-

področja je bilo podrejeno deželnemu odboru, glede prenesenega, h kateremu so spadali posli državne uprave, pa namestništvu.

Občinski odbor avtonomne mestne občine je štel 24 odbornikov in 12 namestnikov. Odborniki so si iz svoje srede volili župana in njegovega namestnika. Župan je za svoje delo prejemal nagrado iz proračuna. Občinski odbor je nastopal kot celota, vendar si je za študij in obravnavo posameznih vprašanj volil primerne odseke: pravnega, gradbenega, finančnega, obrtnega, pokopališkega. Kakor že v prejšnji dobi tako je občinski odbor tudi zdaj poverjal določene naloge (n. pr. nadzorstvo nad gozdom, plinarno, vodovodom, mestno hranilnico) posameznim svojim članom. Zelo važna je bila skrb za mestne reveže, ki jo je neposredno izvajal ubožni svet, v katerega je kakor že poprej občinski odbor volil tudi nečlane.

Važna je bila funkcija vodilnega uradnika magistrata (»uradnega predstojnika«);

ker so za mestni teritorij na magistrat prenesli posle okrajnega glavarstva, je moral biti vodilni uradnik izprašan in izkušen jurist. Število ostalih uslužbencev je bilo izprva majhno: tajnik in še kaka pisarniška moč, blagajnik, dva služitelja in nekaj policajev. Ščasoma so se pridružili še mestni zdravnik (fizik), mestni živinozdravnik, mestni inženir in ekonom. Nekaj uslužbencev so imela tudi nastajajoča mestna podjetja: plinarna, vodovod, elektrarna. Na pokopališču je delalo nekaj grobarjev, gozd je upravljal gozdar. Iz proračunske razprave za leto 1918 je razvidno, da je imel tedaj mestni magistrat naslednje osebe: uradnega predstojnika (ravnatelja), mestnega komisarja, blagajnika, knjigovodjo, vodjo stavbnega urada, mestnega zdravnika, ekonomista, kanclista, živinozdravnika (ki je bil pri vojaki), dve uradni slugi, nekaj pisarniških pomočnikov in devet policajev. Skupaj (brez mestnih podjetij) nekaj nad 20 ljudi. Med prvo svetovno vojno je imel magistrat posebno mnogo dela, saj je mestu pripadalo vodstvo celotne aprovizacije. V ta namen so morali pri magistratu osnovati poseben odsek. Stiska za ljudi je bila tolikšna, da so prosili vojaško komando, naj za najvažnejša dela pošlje na pomoč nekaj enoletnih prostovoljcev.

Dohodki so izvirali iz istih virov kakor prej: iz doklad na državne davke, ki so prihajale iz davkarije, iz užitnine, mitnine in taks, ki jih je mesto pobiralo neposredno po svojem blagajniku.

Vsa mestna uprava je imela enoten tir. Vsi akti, ki so prihajali in odhajali, so šli skozi vložišče in so jih vpisovali v skupni opravilnik. Tudi shranjevali so jih v enotni registraturi (hkrati arhivu), večinoma so izločali samo stavbne akte, da jih je imel mestni inženir brez iskanja na razpolago. Vsak akt je moral sopodpisati uradni predstojnik, ki je imel zaradi tega neposredni pregled čez celotno poslovanje. Le akte finančnega značaja je sopodpisoval župan kot oseba, odgovorna za pravilno izvajanje proračuna.

Nova faza v zgodovini celjskega mesta in njegove uprave je nastopila ob nastanku stare Jugoslavije. Mesto župana je izprva nekaj mesecev zavzemal vladni komisar in mesto občinskega sveta (odbora) imenovani sosvet. Volitve sredi leta 1919 so dale mestu redno predstavništvo z županom, podžupanom in občinskim svetom.

V prvi polovici 1927 je zaradi strankarskega sistema v vodstvu občine nastopila kriza in na magistrat je zopet prišel vladni

komisar. Sredi leta je občina ponovno dobila redno predstavništvo. Ob uvedbi šestojanuarskega režima je vlada razpustila redno predstavništvo in sama imenovala župana, podžupana in občinske svetnike, uvajajoč v občinsko posvetovalnico sistem brez strank.

Leta 1935 je nastala v zgodovini celjske občine važna sprememba. Dne 30. septembra se je združila z njo okoliška občina. Iz zahteva po združitvi čisto ponavljala, okoliška občina je v nekaterih svojih delih dobila pravi mestni značaj, sicer je pa bila gospodarsko že davno povezana z mestom. Nemci so združitev odklanjali, ker so se bali za nemški značaj mesta, zdaj pa tega vzroka ni bilo več. Naslednje leto so priključili celjski občini tudi severni del Tremerij, ki so dotlej v celoti pripadale občini Sv. Krištofa.

Za komisarja, ki je vodil mesto po nastanku Jugoslavije, je bila v znatnem obsegu okrnjena mestna avtonomija. Mestni upravi so vzeli obrtni referat in še zadeve, ki so se nanašale na stanovanjske matice in sklepanje zakonov, na ljudsko štetje in volitve v zakonodajna zastopstva, na vodno pravo in socialno zavarovanje delavcev in nameščencev.

Obrtni referat je dobila občina nazaj 26. septembra 1926, in sicer potem, ko je občinski svet namestil še drugega jurista (komisarja), ostale zadeve pa šele leta 1930.

Poslovanje občinskega sveta se v bistvu ni ločilo od poslovanja v predhodni dobi. Samo dela je bilo več in je zato imel občinski svet tudi več odsekov. Med novimi odseki je bil posebno važen odsek za regulacijo Savinje. Tudi sestav in poslovanje magistrata se v bistvu nista spremenila. Akti so se obravnavali kakor prej in so odhajali v enotno registraturo (hkrati arhiv), gradbene akte so še vedno izločali in šolski akti so imeli svojo pot.

Veliki adresar Maribora, Celja, Ptuja in občin bivše mariborske oblasti iz leta 1935 nam podaja med drugim tudi sestav mestnega sveta in mestnega poglavarstva (kakor so zdaj imenovali bivši magistrat). V glavnih potezah je bilo poslovanje razdeljeno na takle način:

magistratni ravnatelj je vodil celotno mestno poglavarstvo in opravljal zadeve, ki so se nanašale na stanovanjske matice, sklepanje zakonov, bogočastje in vodno pravo;

magistratni komisar je vodil obrtne in stavbne zadeve, prodajo in nakup mestnih nepremičnin;

mestni tajnik je vodil pisarno, blagajno občega in upravnega oddelka (globe itd.), domovinske, bolniške in ubožne zadeve, licence za strup, zapisnik sej občinske uprave in ubožnega sveta, zadeve cestno-policijskega reda in kazenski register;

eden izmed dveh mestnih uradnikov je vodil socialne zadeve, pogrebni zavod, pokopališče, drugi pa vojaške in invalidske zadeve ter prijave vozil;

tržni nadzornik je nadzoroval trg in aprovizacijo;

stavbne zadeve je reševal mestni stavbni svetnik, inženir, ki sta mu bila prideljena stavbni tehnik in cestni mojster;

zdravstvo je vodil zdravstveni svetnik, zdravnik; nadzorstvo nad klavnico in prodajo mesa ter druge veterinarske zadeve je opravljal veterinar;

računovodstvo je vodil računski svetnik, knjigovodstvo računski revident, ki sta jima bila prideljena pisarniška uradnica in inkasant;

za mestno posestvo in gozd je skrbel mestni gozdar in oskrbnik.

Po priključitvi okoliške občine so namestili na mestnem poglavarstvu še enega komisarja (jurista), ki je prevzel pogodbe, in še enega tehnika, od okoliške občine so pa dobili dva uradnika in dva služitelja. S tem se je število služiteljev podvojilo. Predstojništvo mestne policije, ki je bila nekaj časa državna, je bilo tedaj samo materialno povezano z mestnim poglavarstvom.

Okupacija je prišla kot vihar in je magistratu dala tuje, sovražno obeležje. Okakem občinskem predstavništvu seveda ni bilo govora. Okupator je vzel mestni občini poseben položaj in jo je izenačil z drugimi občinami. Podrejena je bila okrožnemu vodji (»Landratu«). Magistrat je obsegal tako imenovane urade (»Ämter«): urad za občno upravo, za pravne posle, za računovodstvo, za finance, za stavbne zadeve, za prehrano, za socialno skrbstvo, za izdajanje živilskih kart (Kartenstelle).

Policija je bila ločena od uprave, plinarna in elektrarna sta bili priključeni podjetju za preskrbo energije (EVS — Energieversorgung-Süd).

Akte so sicer registrirali v skupnem vložišču, nato so jih pa vračali v urade, kjer so jih kot registraturo shranjevali v trgovskih mapah.

Ustanovitev nove Jugoslavije pomeni v zgodovini Celja in njegove uprave začetek nove faze, ne samo zaradi obnove nacionalne svobode, ampak tudi zato, ker se je s poddržavljenjem proizvodnih sredstev in s

spremembo individualistične družbe v socialistično zelo razširilo stvarno območje mestne uprave.

Spremenil se je tudi mestni teritorij. Takoj po osvoboditvi so priključili mestni občini Čret, ki je dotlej pripadal Teharjem in je preko Zavodne, Gaberje in Spodnje Hudinje že čisto prirasel mestu, in leta 1952 Spodnje Trnovlje, ki so postale neposredno nadaljevanje Spodnje Hudinje. V jeseni 1953 so z republiškim zakonom priključili Celju tri dotlej samostojne občine: Šmartno v Rožni dolini, od koder dobiva mesto delovno silo in živila, Škofjo vas z industrijo in delavskimi naselji ter Štore (prejšnjo občino Teharje) z močno industrijo in krepkim delavskim življenjem. Z novim letom 1954 bi se bila morala priključitev izvesti, vendar so jo preklicali. Te tri občine so prišle k Celju šele ob ustanovitvi velikih občin (komun) leta 1955.

Brž ko je bilo mesto 9. maja 1945 osvobojeno, je prevzel oblast v njem narodnoosvobodilni odbor, ki je deloma prišel s partizanske bojne fronte, deloma se je pa dopolnil s ljudmi iz mesta, ki so jih bili v ta namen že vnaprej določili. Iz mesta so upravno organizirali tudi ožjo in širšo okolico, kar ni bilo težko, saj so že v vseh naseljih obstajali krajevni narodnoosvobodilni odbori. Mestni narodnoosvobodilni odbor je takoj uredil svoje urade, ki so se delili na odseke.

Dne 5. avgusta 1945 so bile volitve v krajevne narodnoosvobodilne odbore in posredno tudi v mestni (okrajni) narodnoosvobodilni odbor. Na celjskem teritoriju je bilo treba izvoliti dvajset krajevnih narodnoosvobodilnih odborov, štiri v mestnih četrtih in šestnajst v okoliških naseljih.

Vsak krajevni odbor je poslal v okrajni narodnoosvobodilni odbor Celje-mesto po dva odposlanca, samo Gaberje je poslalo tri. Tako je štel okrajni narodnoosvobodilni odbor (okrajna narodna skupščina) 41 članov. Dne 12. avgusta 1945 se je sestel mestni okrajni narodnoosvobodilni odbor in izvolil izvršni (»izvršilni«) odbor, sestojec iz predsednika, podpredsednika, tajnika in štirih odbornikov. Že v januarju 1946 si je izvršni odbor dodal še dva odbornika, kajti štirje so bili premalo. Istočasno, kot izvršni odbor, je narodno-osvobodilni odbor izvolil tudi prve ljudske sodnike (na podlagi spiska, ki ga je predložilo ministrstvo) in prve prisednike sodišč (po predlogih množičnih sestankov).

S sklepom, s katerim se je izvršni odbor pomnožil za dva odbornika, je zmanjšal

število krajevnih narodnoosvobodilnih odborov na sedem.

Narodnoosvobodilni odbori (mestni in krajevni) so prevzeli oblastvene funkcije, a odborom Osvobodilne fronte so prepustili politične.

Urad mestnega narodnoosvobodilnega odbora je imel po odredbi republiške vlade 60 nameščencev, ki so delali v posameznih odsekih in oskrbovali posamezne referate, vendar jih je bilo često premalo, kajti dela je bilo veliko, zlasti so naraščale gospodarstvosocialne naloge.

V februarju 1946 so urad mestnega okrajnega narodnoosvobodilnega odbora reorganizirali. Določili so, naj obsega tajništvo (sekretariat) in štiri glavne odseke. Ti odseki so bili: gospodarski, socialni, finančni in prosvetni. Vsak odsek je imel več referatov. Obnovili niso prejšnjega odseka za lokalni promet, kajti njegove naloge je prevzel poseben notranji odsek. Stanovanjski odsek so pa skrčili.

Za izvršitev mnogih začasnih nalog so po potrebi določali komisije; približno tri leta je trajalo poslovanje uprave narodne imovine (komisije za upravo narodne imovine — KUNI), ki je skrbela za zaplenjeno imovino, dokler je ni prevzela redna mestna gospodarska uprava.

V februarju 1946 so ukinili krajevne narodnoosvobodilne odbore, njihovo nalogo (predvsem izdajanje živilskih in oblačilnih kart) so prevzele množične organizacije in odbori Osvobodilne fronte.

V septembru 1946 je tajništvo dobilo nalog, da organizira centralno vložišče in uredi strojepisje.

Maja 1946 je izšel Splošni zakon o ljudskih odborih. Mestni okrajni narodnoosvobodilni odbor je dobil ime mestnega ljudskega odbora (MLO). Glavno delo je še vedno pripadalo izvršnemu odboru. V jeseni leta 1946 so članom izvršnega odbora začeli poverjati vodstvo posameznih odsekov. Postajali so poverjeniki in odseke so polagoma začeli označevati kot poverjeništa.

Prve poverjenike je mestni ljudski odbor določil za gospodarstvo, socialno skrbstvo in ljudsko zdravstvo ter prosveto.

Ker so gospodarske naloge rasle po širini in globini, so v februarju 1948 od poverjeništa za gospodarstvo odcepili poverjeništi za trgovino in preskrbo ter delo, a 8. julija 1948 so poverjeništvu za gospodarstvo (ki so ga označevali kot lokalno), razdelili v dve poverjeništi: za industrijo in obrt in za komunalne zadeve. Poverjeništvu

za komunalne zadeve je vodilo tudi kmetijske posle.

V jeseni 1948 so ustanovili posebno poverjeništvu za kmetijstvo in gozdarstvo.

Dne 22. marca 1949 so ustanovili poverjeništvu za lokalni promet, a poverjeništvu za socialno skrbstvo in ljudsko zdravstvo so razdelili v dve poverjeništi: za socialno skrbstvo in ljudsko zdravstvo. Mislili so tudi na posebno poverjeništvu za turizem in gostinstvo, vendar so referat o teh panogah tedaj priključili poverjeništvu za komunalne zadeve. Sredi leta 1949 se pojavi poverjeništvu za državne nabave.

Dne 3. januarja 1950 so iz poverjeništa za komunalne zadeve izločili poverjeništvu za gradnje in poverjeništvu za turizem in gostinstvo. Dne 2. avgusta 1950 so zaradi znižanja števila nameščencev združili poverjeništvu za zdravstvo in socialno skrbstvo ter poverjeništvu za kmetijstvo in gozdarstvo ter nabave, pač pa so ločili obrt od lokalne industrije in za vsako zase ustanovili posebno poverjeništvu. V tem času se navaja tudi posebno poverjeništvu za notranje zadeve, ki se je razvilo iz notranjega odseka in je imelo poseben položaj.

Ker za tri poverjeništa ni bilo prostora v glavnem poslopiju mestnega ljudskega odbora (bivšem magistratu) in so jih morali namestiti drugje, je mestni ljudski odbor odločil, da se s 1. januarjem 1949 enotno vložišče razdeli: tajništvo naj ima svoje in vsako poverjeništvu prav tako. Akte so shranjevali kakorkoli, ako so jih imeli na razpolago, v trgovskih mapah.

Medtem se je spremenila tudi krajevna uprava. V marcu 1947 se niso več posluževali organov Osvobodilne fronte in ustanovili so terenske pisarne kot nekake eksponiture mestnega ljudskega odbora; sprva jih je bilo deset, izza 22. marca 1948 sedem.

Izvršni odbor oziroma poverjeništa so imela vrhovno operativno vodstvo podrejenih jim podjetij in ustanov. Večje število podjetij in ustanov je novo mestno vodstvo prevzelo kot dediščino prejšnjih časov. Toda po osvoboditvi je to število naglo raslo: mnogo podjetij je bilo po sodni odločbi zaplenjenih, mnogo z zakoni podržavljenih, večje število podjetij je novo mestno vodstvo tudi na novo ustanovilo. Poleg mestnih so bila tudi republiška, zvezna in združna podjetja. Često so menjavali njihovo pristojnost. Mestni ljudski odbor je stara in nova podjetja meredko razpuščal, jih spreminjal, jih povezoval in ločil. Zaplenjena podjetja je polagoma prevzemal od uprave

narodne imovine. Množil in spreminjal je tudi ustanove, socialne, zdravstvene in kulturne.

V jeseni 1946 je bila v smislu Splošnega zakona o ljudskih odborih ustanovljena načrtna (planska) komisija. Njena naloga v razvoju lokalnega gospodarstva je bila izredno važna. Dajala je preko poverjeništev podjetjem navodila za sestavo letnih načrtov v okviru petletnega načrta, sama je sestavljala generalne načrte, kontrolirala je podjetja v pogledu izvedbe načrtov, dajala je nasvete glede organizacije in dela, razdeljevala je surovine in material, potreben za proizvodnjo. Načrtni komisiji so pridružili biro za gospodarsko koordinacijo, kontrolno komisijo in inšpekcijo za delo.

Sprva so bila posamezna podjetja in ustanove neposredno pod izvršnim odborom. Najprej so združili stara mestna (komunalna) podjetja, ki so jim dodali še nova: gradbeno podjetje, cestno upravo, prevoznništvo, tako je januarja 1946 nastala uprava mestnih podjetij.

Ko je bila ustanovljena načrtna komisija, je septembra 1946 stavila predlog, naj se vsa mestna podjetja razdele v devet skupin, ki so obsegale: gradbene obrate, obrtne obrate gradbene dejavnosti, vodovod, plinarno in inštalacijska podjetja, obrate negradbene dejavnosti, obrate oblačilne dejavnosti, trgovske obrate, gostinske obrate, mesnice in pekarnice, komunalne obrate, mestno hranilnico. Za vseh devet skupin je bil imenovan skupni direktor.

Za gospodarska podjetja je bil izdelan poseben statut. Podjetja so prihajala pod vodstvo nastopajočih poverjeništev. Ta so jih vodila s sodelovanjem stalnih odborov, ki so bili ustanovljeni za posamezne skupine podjetij. Skupinam obratov so bili na čelu upravniki, posameznim obratom pa poslovodje. Personalna služba je bila pri poverjeništvih, kasneje pri obratih.

Dne 15. decembra 1947 je nastala važna sprememba. Tedaj so namesto ene direktorije ustanovili tri: za proizvodna in uslužnostna podjetja (za lokalno gospodarstvo in komunalno gospodarjenje); za trgovino in preskrbo; za komunalna podjetja in upravo ustanov (prosvetnih, socialnih in zdravstvenih).

Dne 16. julija so zdravstvene, socialne in prosvetne ustanove ločili od komunale (uprave komunalnih podjetij) in jih dali tja, kamor spadajo, pod ustrezna poverjeništa (ki so že tako vodila strokovno delo teh ustanov). Vendar so šele 1. januarja 1949 ločili upravo ustanov mestnega ljud-

skega odbora v upravo zdravstvenih in socialnih ter v upravo prosvetnih ustanov.

V začetku leta 1949 so skupne direktorije sploh ukinili ter posamezna podjetja neposredno podredili poverjeništvom.

Važne spremembe v mestni upravi so nastale izza leta 1950.

Dne 6. decembra 1950 so na podlagi odločbe vlade Ljudske republike Slovenije v organizaciji izvršnega odbora in njegove uprave ukinili poverjeništa za zdravstvo, socialno skrbstvo in prosveto ter kulturo ter mesto njih ustanovili ustrezne svete, druga poverjeništa so še ostala, vendar so že v začetku leta 1951 ustanovili pri njih ustrezne svete, pri poverjeništvu za kmetijstvo celo tri, teritorialno ločene. Naslednje leto (1952) so združili svet za lokalno industrijo in obrt, v svet za gospodarstvo, a leto pozneje (1953) ta svet in svet za komunalno gospodarstvo v svet za gospodarstvo in komunalno.

Med tem so leta 1950 podjetja prevzeli upravni odbori in delavski sveti. Vodstvo mestnega ljudskega odbora (oziroma izvršnega odbora poverjeništev in svetov) je postalo bolj usmerjevalnega in nadzornega značaja. Leta 1951 so prenehale terenske pisarne, kajti preskrbo z nakaznicami so odpravili; uvedli so še ekonomske cene in primerno uredili plače. V februarju 1951 so se pri poverjeništvih in svetih ustanovile komisije za ureditev arhivov (pravzaprav registratur).

Leta 1952 je mestni ljudski odbor reorganiziral obrate, v trgovini je ustanovil nekaj grosističnih podjetij, Komunalno banko je s prenosom bančnih poslov na Narodno banko spet spremenil v Mestno hranilnico. Razlikovanje med zveznimi, republiškimi in mestnimi podjetji je prestalo. Davke v starem smislu so ukinili in uvedli akumulacijo, katere dobiček so delili med podjetjem, mestom, republiko in zvezo. Pač pa je ostala dohodnina od kmečkih posestev in privatnih obrti. Temelj proračunu je postal družbeni plan — pretres dohodkov družbenega dela in smotrna uporaba v smislu postavljenih ciljev.

Leta 1952 je na osnovi zakona o občinskih odborih z dne 30. junija nastala povsem nova ureditev. Mestni ljudski odbor so razdelili v mestni zbor in zbor proizvajalcev. V njegovem okviru so ustanovili svete za gospodarstvo in komunalne zadeve, za kulturo in prosveto, za zdravstvo in socialno politiko, za notranje zadeve. Kot upravne organe so uvedli ustrezna tajni-

štva. Splošnega značaja je bilo tajništvo mestnega ljudskega odbora.

V začetku leta 1954 so združili okrajni ljudski odbor Celje-okolica z mestnim ljudskim odborom Celje-mesto. To so napravili tako, da so združili oba okrajna ljudska odbora (tako okrajnega kakor mestnega zbora in zbora proizvajalcev). V okviru novega okraja je Celje postalo mestna občina s posebnimi pravicami.

Leta 1955 je nastala dalekosežna sprememba. Dne 16. julija 1955 je Zvezna ljudska skupščina sprejela splošni zakon o ureditvi občin in okrajev. Na njegovi podlagi so se osnovala velike občine (komune). Celju so definitivno priključili Šmartno v Rožni dolini, Škofjo vas in Štore. Vodstvo občine je prevzel občinski ljudski odbor, ki si je na I. seji 18. avgusta 1955 določil svoj statut. Po statutu ima občinski ljudski odbor predsednika, dva podpredsednika in

z njimi 50 odbornikov. Občinskemu ljudskemu odboru in predsedstvu je na pomoč deset svetov, ki so jim člani deloma tudi neodborniki. Sveti so naslednji: za gospodarstvo, komunalno, splošno upravo in proračun, stanovanjske zadeve, šolstvo, prosveto in kulturo, zdravstvo, varstvo matere in otroka, socialno skrbstvo, delo in delovna razmerja.

Prejšnje občine Štore, Šmartno v Rožni dolini in Škofja vas so po statutu dobile krajevne odbore.

LITERATURA EN VIRI:

Ignacij Orožen, Celjska kronika, Thomas Fürstbauer, Cilli 1876—1892, 1892, Andreas Gubo, Geschichte der Stadt Cilli 1909, Janko Orožen, Zgodovina Celja I-III, 1927—1950. Oris za novejšo dobo pa temelji vseskozi na gradivu, ki je v arhivu mestne in bivše okoliške občine. Izza leta 1953 izdaja mestni (občinski) ljudski odbor mesečno tiskan Bilten, ki poleg poročil o sejah in odločb prinaša tudi razpravice iz mestne problematike in zgodovine; urejuje ga načelnik komunalnega oddelka Zoran Vudler.

SREDNJEVEŠKA ARHITEKTURA NA GRADU PRI SLOVENJEM GRADCU V LUČI ZGODOVINE IN NOVIH ODKRITIJ

DR. MARIJAN ZADNIKAR

V enem najlepših predelov Slovenije, kjer se Mislinjska dolina razširi v Slovenjegraško kotlino, sredi katere mežika v samem zelenju belo »mestece med gorami«, se lepoti pokrajine pridružujejo mnogi pomniki zgodovinskega dogajanja na tem čudovitem koščku slovenskega sveta in ga delajo še mikavnejšega. Nekdanja deželna pripadnost h Koroški in poznejša soseščina s to, spomeniško tako bogato deželo, se razodevata ne samo v značaju pokrajine z osamelimi kmetijami na položnih in prisojnih pobočjih zahodnega Pohorja, temveč tudi v ohranjenih umetnostnih spomenikih. Za primer naj povem, da je prav Mislinjska dolina posredovala s Koroške n. pr. značilne romanske »vzhodne zvonike« v notranjost Slovenije dol do Save in da so se tu najbolj proti jugu pomaknjeni ohranili do danes poleg slovenjegraškega sv. Duha še pri sv. Ahacu v Okarju in pri sv. Magdalenii na Brdah nastrešni stolpiči kot zadnji predstavniki nekoč gotovo bolj razširjenih malih zvonikov nad podružnicami, ki jih danes označujemo kar za koroško posebnost. Tako je prirodni obraz pokrajine skupaj z njenim odsevom v ljudski kulturi in umetnosti obrnjen proti severozahodu, kamor tekó tudi njene vodé, ki jim na vzhod in na jug zapirajo pot visoka gorovja.

Če se omejimo na spomeniško posest, ki se z množico majhnih in bogato opremljenih cerkva, s poljskimi in obpotnimi znamenji in s kmečkimi domovi dobro veže z naravo v značilno krajinsko podobo, ki so jo ustvarjala stoletja z življenjem preprostih ljudi, pa moramo hkrati ugotoviti tudi nekatere umetnostne pojave, ki presejajo povprečje te kulturne pokrajine in ki niso zrasli iz nje same. Posebna zgodovinska usoda je njih nastanek posredovala semkaj iz umetnostno vodilnih središč in predstavlja dosegke višjih umetnostnih stremeljenj, kot jih je bila sposobna dati ta zemlja iz lastnih moči. Mednje sodijo kot baročna kiparska in umetnoobrtna mojstrovina n. pr. veliki oltar v slovenjegraški župnijski cerkvi, delo graškega mojstra J. J. Schoya, dalje gotske freske tujega mojstra Andreja pri tamošnjem sv. Duhu, baročna arhitektura na Kronski gori in še marsikaj. V skupini tistih izrednih spomenikov, katerih pomembnost presega ožji okvir in dobiva zlasti še v luči nedavnih novih odkritij kar evropski pomen, pa se uvršča na prvo mesto izredna srednjeveška arhitektura cerkve svetega Pankracija na Gradu nad Starim trgom pri Slovenjem Gradcu. Njena stavbno-zgodovinska problematika je predmet te razprave.